

УДК 338.43.01:332.122

*А.В. БАЛЯН, доктор економічних наук, академік НААН, віце-президент
Національної академії аграрних наук України
Г.В. СПАСЬКИЙ, кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки Східно-європейського слов'янського університету*

Особливості інвестиційного процесу в аграрному секторі економіки Закарпаття

Постановка проблеми. Нині сільське господарство Закарпаття для розширеного відтворення потребує значних інвестиційних надходжень. Зменшення інвестиційних вкладень (1991-2000 рр.) призвело до руйнівних процесів у продуктивних силах галузі, погіршення стану земельних ресурсів, зниження ефективності сільськогосподарського виробництва, погіршення рівня якості життя сільського населення регіону.

Економіка та сільське господарство Закарпаття характеризується недостатнім рівнем заощадження й капітальних інвестицій, зростаючим дефіцитом рахунку поточних операцій, недостатнім рівнем розвитку наукоємних галузей промисловості та, відповідно, сировинним характером економіки. В умовах кризи розв'язання потребують такі проблеми, як дефіцит інвестиційних ресурсів і нестача валютних резервів. Поліпшення ситуації, що склалася, можливе за умови лише відновлення аграрного інвестиційного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження різних аспектів зазначених проблем знаходимо в роботах А.В.Вороніна, В.В. Вовка [1], С.М. Кваши [3], Т.В. Мацибори [4], П.Т. Саблука, М.І. Кісіля та М.Ю. Коденської [2], М.Д. Кондратьєва, Ю.О. Лупенка, Ю.Ф. Мельника [5], Л. Гитмана, М. Джонка [8], Й. Шумпетера й багатьох інших учених.

Мета статті – визначити сучасний стан інвестиційного процесу на Закарпатті, особ-

ливостей здійснення його в аграрному секторі.

Виклад основних результатів дослідження. Економічне зростання в умовах обмеженості ресурсів можливе підвищенням ефективності їхнього використання. Інтенсивний тип зростання зумовлює необхідність запровадження інвестицій у виробничу та соціальну сфери суспільного життя [8].

Особливе значення в економічному розвитку регіону має сфера аграрного виробництва, яка формує його продовольчу й економічну безпеку, є сировинною базою для переробної та харчової промисловості, а також забезпечує сталий розвиток сільських територій [12]. Динаміка валового виробництва продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств характеризується циклічністю [9]. А економічний цикл – це проміжок часу від початку однієї економічної кризи до наступної в економічному розвитку аграрного сектору регіону.

Максимальний обсяг виробництва спостерігався у 1998 році, після чого воно почало скорочуватися. Причиною такого спаду стала трансформація економічної системи від командно-адміністративного до ринкової економіки. Із 2000 року спостерігався приріст виробництва щодо попереднього 1999 року. В умовах сучасної кризової ситуації загальний обсяг виробництва продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств за 2011 рік збільшився на 2,8 % порівняно з аналогічним періодом 2010 року [6].

Серед причин циклічності М.Д. Кондратьєв називав розвиток продуктивних сил суспільства, зокрема засобів праці [1].

Й. Шумпетер вважав головними хвилі технічних нововведень і відповідні зміни інноваційної активності підприємців [10]. Інші автори стверджують, що „... Маса підприємців збільшується. Саме масовою появою нових комбінацій пояснюються основ-

ні риси періоду піднесення. Воно пояснює, чому збільшення капіталовкладень є першим симптомом піднесення” [2].

Дослідженнями встановлено, що впродовж 2001-2010 років спостерігалася стійка тенденція до збільшення як валового виробництва продукції сільського господарства, так і обсягів інвестицій (табл. 1).

1. Показники виробничої та інвестиційної діяльності у сільському господарстві, мисливстві і лісовому господарстві Закарпаття за 1990-2011 рр.

Показник	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2011
Валова продукція сільського господарства у порівнянних цінах 2005 р., млн грн	2362,7	1880,6	1834,4	2103,1	2096,3	2076,5	2142,8	2215,0	2225,8
У тому числі: сільськогосподарські підприємства	1012,5	280,9	99,0	95,2	92,4	84,3	116,0	107,9	83,5
господарства населення	1350,2	1599,7	1735,4	2007,9	2003,9	1992,2	2026,8	2107,1	2069,5
Індекс валової продукції сільського господарства (у порівнянних цінах 2005 р.), % до попереднього року	93,1	104,5	108,1	99,0	99,7	99,1	103,2	103,4	97,2
У тому числі: у с.-г. підприємствах	85,2	79,2	81,5	76,3	97,1	91,2	137,6	93,0	77,4
у господарствах населення	99,0	110,7	110,2	100,5	99,8	99,4	101,7	104,0	98,2
Інвестиції в основний капітал – усього в економіці, фактичні ціни, млн грн	1063,0	142,7	203,4	1114,6	2018,5	2641,7	3303,5	1914,7	2937,3
У тому числі сільське господарство, мисливство, лісове господарство, млн грн	157,1	7,8	2,9	23,2	28,1	57,6	55,6	62,2	46,3
Інвестиції в основний капітал сільськогосподарства, мисливства та лісового господарства до загального підсумку, %	14,7	5,5	1,4	2,1	1,4	2,2	1,7	3,2	2,0
Валова додана вартість сільського господарства, мисливства та лісового господарства в структурі ВРП, %	-	-	-	17,5	19,9	13,8	13,2	14,5	13,8
Валова додана вартість, млн грн	-	931,9	2014	6215	7712	9843	13656	12542	15819
Валовий регіональний продукт, млн грн	-	-	2151	6700	7855	9955	14208	13242	16570
Валовий регіональний продукт із розрахунку на одну особу, грн	-	-	1677	4984	5373	8114	10626	10081	10908

Джерело: Статистичний щорічник Закарпаття за 1990-2011 р. – Ужгород, 1991-2012 [7].

Дослідження показують, що відбулося скорочення питомої ваги валової доданої вартості сільського господарства, мисливства і лісового господарства в структурі ВРП з 18,7 % у 2004 році до 14,5 % у 2009-му й до 13,8 % у 2011 році. Це доводить про хід структурної перебудови економіки регіону та країни взагалі.

Особливість цього процесу пов'язана з ціновим диспаритетом на промислові ресурси першої сфери й сільськогосподарську продукцію другої сфери АПК [3]. Такі тенденції зберігаються із часів кризи і негативно впливають на прибутковість аграрного виробництва, відповідно знижується його

інтенсивна привабливість. Поряд із цим вчені визначають регіональні особливості інвестування також за показниками рівня ефективності капіталу, концентрації інвестицій на одиницю площі, а також за рівнем забезпеченості об'єктами інфраструктури [2]. Привабливість різниться також за видами діяльності в межах АПК регіону. Найпривабливішими є зернове господарство, вирощування насіння соняшнику та його переробка, виноградарство й виноробство, виробництво м'яса великої рогатої худоби, свиней та яєць у регіоні.

Важливою складовою інвестиційного процесу в аграрному секторі вчені вважають

п'ять основних видів ризику: соціальний, економічний, фінансовий, кримінальний і екологічний [4]. Підвищена ризикованість аграрного виробництва мала б компенсуватися вищою ставкою прибутковості порівняно з іншими галузями національного господарства. Однак у регіоні й у державі загалом ще не відпрацьовано паритет міжгалузевих економічних відносин для підвищення інвестиційної привабливості для приватних інвесторів [5].

При дослідженні інвестиційного процесу частіше застосовують економіко-математичне моделювання із використанням кейнсіанської моделі „IS-LM”, де йдеться про зв'язок між інвестиціями й заощадженнями в довгостроковому періоді [1].

Заощадження підприємців (фермерів) і власників домогосподарств можуть бути капіталом при розміщенні їх у фінансових установах (банках, страхових компаніях регіону) з подальшим одержанням прибутків, або використання їх для розширення виробництва.

Необхідно зазначити, що домогосподарства самі забезпечують себе трудовими ресурсами, а частину доходів вкладають у подальший розвиток виробництва. Для сільськогосподарського виробництва важливою стає виробнича функція, тому що особисті господарства населення виробляють 95,9 %

валової продукції рослинництва й 96,3 % продукції тваринництва в краї. Отже, спостерігається особливість співвідношення споживання і заощадження в домогосподарствах сільського населення.

Одним із методів дослідження ефективного використання основного капіталу є визначення капіталомісткості виготовленої продукції та коефіцієнт акселерації. На це звернув увагу американський економіст Джон Моріс Кларк [11]. Він твердив, що збільшення попиту на предмети споживання веде до значного підвищення попиту на обладнання й машини. Капіталомісткість виражається співвідношенням капітал/виготовлена продукція. Методологія розрахунків ефекту акселератора для кількісної оцінки причинно-наслідкового зв'язку між обсягом інвестицій та обсягом ВВП ґрунтується на показниках капітальних інвестицій в основний капітал, валової продукції, вартості наявних основних засобів сільського господарства, мисливства й лісового господарства, заміщення зносу основного капіталу (за нормою амортизації в структурі витрат і вартістю валової доданої вартості даного виду економічної діяльності) у фактичних цінах. Валові інвестиції розраховані як сума чистих інвестицій та вартості заміщення вже функціонуючих засобів виробництва (табл. 2).

2. Розрахунок капіталомісткості та ефекту акселератора регіону (у фактичних цінах), млн грн

Рік	Виробництво продукції сільського господарства регіону	Приріст виробництва (+/-)	Вартість основних засобів (на кінець року)	Капіталомісткість	Заміщення зносу основного капіталу	Валові інвестиції	Коефіцієнт акселерації
1990	1573,9	x		1,43	157,1	325,6	
1995	1251,9	-322,0		1,26	7,8	32,0	
2000	1223,9	-28,0		1,15	2,9	18,5	
2001	1641,6	382,3	792	1,01	3,0	19,1	x
2002	1679,7	38,1	631	0,93	3,1	22,0	0,34
2003	1726,3	46,6	610	0,67	3,6	28,2	0,33
2004	2123,7	397,4	900	0,45	9,8	33,0	0,1
2005	2103,1	-20,6	1041	0,52	18,1	39,1	-1,1
2006	2096,3	-6,8	988	0,47	24,2	44,5	-4,1
2007	2076,5	-19,8	642	0,35	38,6	75,5	-2,9
2008	2142,8	66,3	875	0,45	39,4	77,7	0,53
2009	2215,0	62,2	863	0,48	57,1	81,5	0,65
2010	2153,0	-62,0	1020	0,47	42,9	83,5	0,59
2011	2225,8	72,8	1105	0,48	46,3	81,6	0,60

Джерело: Статистичний щорічник Закарпаття за 1990-2011 рр. – Ужгород, 1991-2012 [7].

Дослідження показують, що темпи зміни в обсягах виробництва продукції сільського

господарства приводять до більшого темпу змін в обсягах інвестицій. Ефект зменшення

обсягів реалізації або величини попиту зумовлює зниження темпів приросту валових інвестицій.

В економічній літературі це – „принцип акселерації” і визначається за показником „коєфіцієнт акселерації”. Його можна записати: $b = I_t / Y_{t-1} - Y_{t-2}$, де b – акселератор; I_t – чисті інвестиції в період t -року; Y – споживчий попит, дохід чи реальний ВВП; t - базовий рік, $t-1$ –попередній рік. Якщо позначити витрати виробництва через $ТС$ (total costs), а питому вагу амортизації в структурі витрат через β , то модель акселератора можна записати: $I_t = (Y_{t-1} - Y_{t-2}) \cdot \beta \cdot v \cdot TC$, скоригувавши одержаний показник на рівень інфляції: $I_{real} = IT \cdot \hat{N} / 100$, де \hat{N} – темпи інфляції.

В результаті одержимо модель акселератора для сільського господарства, мисливства і лісового господарства. Для характеристики 2011 року вона має вигляд: $I_t = 0,6(Y_{t-1} -$

$Y_{t-2}) + 46,3$. Така модель може бути використана для прогнозування та планування інвестиційної діяльності за плановими показниками валового виробництва аграрної продукції Закарпаття, враховуючи рівень інфляції.

За досліджуваний період (з 1990 по 2011 рік) спостерігається зниження показника капіталомісткості сільського господарства, мисливства і лісового господарства з 1,43 до 0,48. Дана тенденція може бути позитивною тільки за умов поліпшення технологічної та відтворювальної структури капіталу в регіоні. Скорочується також амортизаційний фонд, що уповільнює інвестиційний процес в аграрному виробництві.

Щодо структури джерел інвестування, то основна питома вага у 2007 році припадала в Закарпатській області на власні кошти підприємств аграрного сектору, що становили близько 49,6 % виробничих капітальних вкладень (табл. 3).

3. Інвестиції аграрного сектору Закарпатської області за джерелами фінансування, тис. грн

Показник	2007 р.	%	2008 р.	%	2009 р.	%	2011 р.	%
Кошти держбюджету	6663	16,2	8971	18,6	7120	14,4	4728	10,3
Кошти місцевих бюджетів	104	0,2	3533	7,3	45	0,1	298	0,6
Власні кошти підприємств та організацій	20324	49,6	20724	42,9	14090	28,6	5234	11,5
З них амортизаційні відрахування	647	1,6	118	0,2	970	2,0	8	0,1
Кредити банків та інші позики	11741	28,6	13707	28,4	25932	52,6	12152	26,6
З них: кредити іноземних банків	-	-	-	-	-	-	-	-
іпотечне кредитування	-	-	-	-	-	-	-	-
Кошти іноземних інвесторів	1100	2,7	1250	2,6	1155	2,3	1090	2,4
Інші джерела фінансування	1056	2,7	-	-	-	-	22123	48,5
З них приватні кошти	1056	2,7	-	-	-	-	22123	48,5
Усього	40988	100	48303	100	49312	100	45625	100

Джерело: Розраховано за даними Статистичного щорічника у Закарпатській області за 2007-2011 рр. – Ужгород, 2008-2012 рр. [7].

Проте за аналізований період власні кошти підприємств і організацій аграрного сектору у 2011 році становили 11,5%, що на 38,1% менше, ніж у 2007 році.

Спостерігається зменшення питомих ваг коштів державного бюджету та коштів місцевих бюджетів у 2,7 раза, а також амортизаційних відрахувань.

При цьому збільшилися позики з інших джерел фінансування (тобто, залучення ко-

штів вітчизняних приватних інвесторів) з 2,7 до 48,5 % за відповідний період. Кредити банків й інші позики залишилися на рівні 2007 року. Внески іноземних інвесторів у сільське господарство Закарпаття становлять лише 2,4%.

Основним джерелом інвестування є приватні вітчизняні інвестиції, які зросли у 22 рази. Дослідження стану залучення інвестицій в аграрний сектор вказують на те, що

їхній рівень не відповідає можливостям і зростаючим потребам розвитку та недостатній для повного забезпечення населення продовольством.

Висновки. Ми погоджуємося із твердженнями вчених-аграрників, які вважають відсутність в аграрному секторі фінансових засобів на відновлення сільськогосподарської техніки й машин причиною низької конкурентоспроможності цих суб'єктів підприємницької діяльності та неможливістю повною мірою і безперервно забезпечувати сировиною наявні переробні потужності в області. Для стабілізації аграрного виробництва на Закарпатті необхідна державна підтримка, особливо в частині збільшення обсягів інвестицій в основний капітал.

Дослідженнями також встановлено стійку тенденцію до збільшення фактичних вкладень та поліпшення виробничих показників. Такі зростаючі можливості слід ефективно використовувати, що можливо в результаті взаємодії ряду факторів. Серед основних із

них є пропозиція (наявність і ступінь зношення основного капіталу, зниження капіталомісткості), попит (скорочення частки виробництва цих галузей у валовій доданій вартості майже вдвічі) та розподіл (тривалий ціновий диспаритет між цінами безпосередніх товаровиробників аграрного сектору й цінами на промислові ресурси).

Щодо шляхів для поліпшення інвестиційного процесу в аграрному секторі Закарпатського регіону, то ми вважаємо: створення умов для нагромадження власного капіталу вітчизняних товаровиробників при застосуванні механізму ринкового саморегулювання; залучення зовнішніх інвестицій для розширення аграрного виробництва на інноваційній основі; оптимізація ефективності використання наявних продуктивних сил і виробничих відносин галузі; вдосконалення державної інвестиційної політики, особливо в умовах циклічності розвитку регіональної економіки.

Список використаних джерел

1. *Воронін А.* Сучасний погляд на кейнсіанську модель економічного циклу / А. Воронін, В. Вовк // Економіка України. – 2008. – №12. – С. 58-64.
2. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / [П.Т. Саблук, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська та ін.; за ред. М.І. Кісіля, М.Ю. Коденської]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 478 с.
3. *Кваша С.М.* Вплив світової фінансової кризи на розвиток аграрного сектору вітчизняної економіки / С.М. Кваша // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 3-9.
4. *Мацибора Т.В.* Ризик як складова інвестиційного процесу / Т.В. Мацибора // Економіка АПК. – 2008. – №11. – С.90-92.
5. *Мельник Ю.Ф.* Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю.Ф. Мельник, П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – №1. – С.3-15.
6. Статистичний щорічник Закарпаття за 2011 р. – Ужгород, 2012.
7. Статистичний щорічник Закарпаття за 1990-2011 рр. – Ужгород, 1991-2012 рр.
8. *Гитман Л.* Основы инвестирования ; пер. с англ. / Л. Гитман, М. Джонк. – М.: Дело, 1997.
9. *Ficher P.* Foreign direct investment and governments. New York, 1999.
10. *Sumpeter J.* Economz theory. KJK, Budapest. 1982. Vol.385-437.
11. *Clarke J.M.* Investmets. New York. 2007.
12. *Paul A. Samuelson – Willian D. Nordhaus.* Economy theory. KJK. Budapest. V. 1138-1141.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2013 р.

*